

АНТОНІНА ЗАЙЧКО

<https://orcid.org/0000-0003-4424-9142>

amy.neurofunk@gmail.com

аспірантка

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка
м. Полтава, вул. Остроградського, 2

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ЛАНКИ ОСВІТИ ДО ФОРМУВАННЯ КЛЮЧОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ ПЕДАГОГІЧНОЇ БІБЛІОТЕРАПІЇ

Розглянуто підготовку майбутніх учителів початкової ланки освіти до формування ключових компетентностей молодших школярів засобами педагогічної бібліотерапії. Визначено міждисциплінарне походження останньої, зумовлене кількістю трактувань її функцій і засобів. Вказано, що сучасний учитель повинен послідовно готувати дітей до самоосвіти і самовиховання, створювати сприятливі умови для розвитку пізнавального інтересу, формувати ключові компетентності засобами педагогічної бібліотерапії. Головну увагу звернено на формування в учнів інтересу до книги як джерела чуттєвого відродження та міцності моральних ідеалів, підготовки дитини до свідомого вибору книги, стійкого усвідомленого читання. Констатовано, що важлива роль відводиться педагогічній бібліотерапії як рекреаційній технології у гармонізації духовного стану особистості. Охарактеризовано психолого-педагогічний потенціал педагогічної бібліотерапії, який реалізується завдяки позитивному впливу книги і читання на внутрішній світ, емоції та ціннісні орієнтири особистості. Показано конкретні методики і техніки у професійній діяльності майбутніх учителів школи I ступеня. Відзначено системну роботу всіх учасників освітнього процесу з використанням елементів педагогічної бібліотерапії у навчально-виховному процесі, що сприяє формуванню у дитини навичок адаптації до життя, її духовному розвитку і творчому зростанню. Зазначено, що майбутній учитель школи I ступеня має бути не лише фахово підготовленим до професійної діяльності, а й вміти самостійно орієнтуватися у новому потоці знань і сучасних педагогічних технологій, творчо вирішувати професійні завдання, мати динамічне, позбавлене стереотипів мислення.

Ключові слова: бібліотерапія, педагогічна бібліотерапія, ключові компетентності, підготовка майбутніх учителів початкової ланки освіти.

АНТОНІНА ЗАЙЧКО

аспірантка

Полтавський національний педагогічний університет
імені В. Г. Короленко
г. Полтава, ул. Остроградського, 2

ПОДГОТОВКА БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ НАЧАЛЬНОГО ЗВЕНА ОБРАЗОВАНИЯ К ФОРМИРОВАНИЮ КЛЮЧЕВЫХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ СРЕДСТВАМИ ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ БИБЛИОТЕРАПИИ

Рассмотрена подготовка будущих учителей начального звена образования к формированию ключевых компетентностей младших школьников средствами педагогической библиотерапии. Определено междисциплинарное происхождения последней, что обусловлено большим количеством трактовок ее функций и средств. Отмечено, что современный учитель должен последовательно готовить детей к самообразованию и самовоспитанию, создавать условия для развития познавательного интереса, формировать ключевые компетентности средствами педагогической библиотерапии. Главное внимание обращается на формирование интереса к книге как источника чувственного возрождения и прочности нравственных идеалов, подготовки ребенка к сознательному выбору книги, устойчивого осознанного чтения. Констатируется, что важная роль отводится педагогической библиотерапии как рекреационной технологии в гармонизации духовного состояния личности. Охарактеризован психолого-педагогический потенциал педагогической библиотерапии, который реализуется благодаря положительному воздействию книги и чтения на внутренний мир,

эмоции и ценностные ориентиры личности. Представлены конкретные методики и техники в профессиональной деятельности будущих учителей начальной школы. Определено, что системная работа всех участников образовательного процесса с использованием элементов педагогической библиотерапии в учебно-воспитательном процессе способствует формированию у ребенка навыков адаптации к жизни, его духовному развитию и творческому росту. Указано, что будущий учитель школы I степени должен быть не только подготовленным к профессиональной деятельности, но и уметь самостоятельно ориентироваться в новом потоке знаний и передовых технологий, творчески решать профессиональные задачи, иметь динамичное, лишенное стереотипов мышление.

Ключевые слова: библиотерапия, педагогическая библиотерапия, ключевые компетентности, подготовка будущих учителей начального звена образования.

ANTONINA ZAICHKO

postgraduate student
Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University,
Poltava, 2, st. Ostrogradskoho

PREPARATION OF FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS TO FORM THE KEY COMPETENCES OF JUNIOR SCHOOLCHILDREN BY MEANS OF PEDAGOGICAL BIBLIOTHERAPY

The priority of modern education is the formation of the key student's competencies to ensure his/her successful self-realization in learning and life. The potential of pedagogical books seems especially significant now when the concept of a new Ukrainian school has been introduced where the emphasis on the book importance, its educative, educational and therapeutic functions in the educational process of the primary school is stated. At the same time a junior pupil feels extremely high psychological and informational load related to the big amount of information. It becomes actual to use a qualitatively new technology on the initial stage of education such as pedagogical bibliotherapy. Pedagogical bibliotherapy is the branch of psychological and pedagogical knowledge that deals with healing effect of the books on the human psyche specifically cathartic influence of the informational and spiritual harmony on the individual. The main purpose of the pedagogical bibliotherapy is to update the personality-ideological position of the pedagogical process's subjects; create a psychological comfortable educational environment and develop an optimistic view of life and change children's reactions to a situation that affects their emotional and sensitive sphere by expanding their experiences and feelings. The purpose of the article is to ground theoretically the importance of training future of primary school teachers to form the key competences of junior schoolchildren by pedagogical bibliography means. The professional training aims at improving the facilitator, coach and mentor's roles of a teacher that will ensure the introduction of such new technologies that are particular relevant for today's pedagogical science. The future teachers' professional training should aim not only at the learning knowledge of general professional and occupational courses, but also at promoting the ideas of child-centeredness in the upbringing a highly educated, responsible citizen and patriot. The article's purpose is the theoretical substantiation of the preparation of future primary school teachers to the key competences' formation of primary pupils by means of pedagogical bibliotherapy. The psychological and pedagogical potential of pedagogical bibliotherapy is realized due to the books and reading healing influence on the inner world, emotions and values of a person. Specific methods and techniques are implemented in the future teachers' professional activities. The necessity of systematic work of all participants in combination with the use of pedagogical bibliotherapy which contributes to life skills formation, spiritual development and creative growth is determined. The future teacher of the first school grade should be not only professionally trained for academic activity but also be aware of new scientific knowledge and advanced technologies, be able to solve professional tasks creatively, have flexible, dynamic and open-minded thinking.

Keywords: bibliotherapy, pedagogical bibliotherapy, key competences, training future teacher of primary school.

Кардинальні перетворення, що відбуваються у вітчизняній освіті у зв'язку з інтеграцією України з європейським освітнім простором, суттєво впливають на стратегію організації навчального процесу в освітніх закладах. З огляду на це особливої актуальності набуває для педагогічної науки і практики покращення професійної підготовки безпосереднього фасилітатора і наставника у навчально-виховному процесі, який забезпечить впровадження якісно нових технологій в діяльності нової школи. Сучасна дитина відчуває надзвичайно високі психологічні та інформаційні навантаження, пов'язані з постійно зростаючими темпами виробництва, стрімким збільшенням обсягів інформації, і це порушує її емоційно-почуттєвий світ.

Сприйняття майбутнім учителем початкової ланки освіти учня як найвищої цінності націлює на переосмислення традиційних форм і методів навчально-виховного впливу, пошуку нових ефективних технологій на засадах компетентнісного підходу.

До сучасних інноваційних технологій належить педагогічна бібліотерапія – рекреаційна технологія в гармонізації духовного стану особистості. Її ідея полягає в тому, щоб обмежити негативні впливи з навколишнього середовища, зберегти духовно-ціннісні орієнтації учнів, сформувані в них ключові компетентності, творче і креативне мислення, вміння ефективно вирішувати складні проблеми власної життєдіяльності.

На всіх етапах історії суспільства йому було властиве прагнення до знань, розширення пізнання світу, збагачення духовності і це прагнення реалізовувалось через книгу. Потенціал педагогічної бібліотерапії бачиться особливо вагомим нині, коли продовжується процес втілення у життя концепції нової української школи, яка по-новому позиціонує важливість книги, її виховної, навчальної та терапевтичної функції в освітньому просторі школи I ступеня. Нині відомо про успішні спроби у наданні психотерапевтичної допомоги дітям за допомогою книг, фрагментів книг, аудіо- і відеозаписів книг та інших читацьких засобів впливати на проблеми, що виникають у спілкуванні, ускладнені в навчанні, подоланні труднощів соціалізації, адаптації у соціумі тощо. Педагогічна бібліотерапія відкриває нові можливості для духовного зростання особистості школяра, сприяє розвитку його творчих здібностей, підвищенню освітнього рівня, поліпшенню фізичного і психічного стану шляхом впливу на емоційно-почуттєву сферу дитини.

Як наукова галузь бібліотерапія виникла в першій чверті XX ст. Різні її проблеми досліджували багато зарубіжних вчених, зокрема: Б. Беттельгейм, Д. Бретт, І. Борецка, І. Вельвовський, Ж. Вертій, Ю. Дрешер, О. Кабачек, М. Моліцька, І. Тіхомірова й ін.

В Україні бібліотерапія є порівняно новою педагогічною технологією, її теорія і практика досліджені явно недостатньо. Разом з тим деякі проблеми розвитку бібліотерапії, застосування її в роботі з учнями, в тому числі молодшими школярами, відображені в науковому доробку українських дослідників Ж. Вертік, Д. Іваницької, Т. Каламай, І. Карівець, І. Ногачевської, Л. Лугової, Ю. Стадницької, Ю. Степури, О. Федій та ін.

Науковці вивчають теоретичні основи бібліотерапії, аналізують її з позиції різних галузей знань: медицини, бібліотекознавства, бібліосоціології, психології, педагогіки й ін. Сформувався кілька наукових напрямків, в яких виокремлюються аспекти бібліотерапії в зв'язку з дослідженням інших явищ та процесів: вивчення можливостей корекційно-розвивальної роботи з дітьми засобами казки як інструмента бібліотерапії; з'ясування напрямів і методів роботи з дітьми, що мають проблеми зі здоров'ям; аналіз механізмів компенсаторного читання; вдосконалення психосоціальної роботи з учнями; окремий вид естетотерапії в педагогічній діяльності; окремий соціально-педагогічний засіб виховання молодших школярів у діяльності педагогів.

Метою статті є теоретичне обґрунтування підготовки майбутніх учителів початкової ланки освіти до формування ключових компетентностей молодших школярів засобами педагогічної бібліотерапії.

Проведений аналіз вітчизняної та зарубіжної філософської, психолого-педагогічної та художньої літератури свідчить про неоднозначність тлумачення терміна «бібліотерапія». Воно відрізняється за галузевими напрямками, але єдине в тому, що це сфера діяльності на стику медицини, бібліотечної справи і педагогіки, пов'язана з активним залученням людини до читання ретельно підібраної літератури з метою лікування (відновлення) чи вирішення особистих проблем у житті. Хоча про потужний вплив на людину через читання книг було відомо віддавна, тільки в XX ст. вчені цілеспрямовано зайнялися цими дослідженнями, постало питання вже не про «лікування книгою», а про психолого-педагогічну допомогу людині в критичних життєвих ситуаціях.

Поняття «бібліотерапія» складається з двох слів: *biblio* і *terapia* (від грецьких слів *biblio* – книга, *therapeia* – турбота, догляд, лікування), тобто дослівно перекладається як книголікування або лікування книгою, що означає з'єднання в єдиний комплекс щонайменше трьох галузей науки. Одна належить наукам, котрі вивчають інструментарієм бібліотерапії книгу (книгознавство, літературознавство, бібліографія, бібліотекознавство); інша – наукам про душу людини, на яку бібліотерапія спрямована (психіатрія, психотерапія, реабілітологія); третя

– наукам про читання, що зв'язує перші дві воєдино і забезпечує дієвість бібліотерапії (психологія читання, педагогіка читання) [1].

Це дає підстави стверджувати про різні підходи у визначенні сутності, структури й основних функцій бібліотерапії. Остання пережила багато дефініцій, вироблених в межах дисциплін, у співавторстві з якими бібліотерапія створювалась. Тож вважаємо за доцільне вивести своє тлумачення терміна «бібліотерапія» для актуальної педагогічної проблеми, яку ми розглядаємо.

Педагогічна бібліотерапія – це галузь психолого-педагогічних знань про позитивний вплив книги на психіку людини. Орієнтуючись на сучасні завдання освіти, зусилля педагогів мають бути спрямовані на «досягнення щастя людини», розвиток творчих задатків, ініціативи, самостійності учнів, конкурентоспроможності у різних сферах діяльності, мобільності та надання консультативної психолого-педагогічної допомоги і підтримки у подоланні різних гострих життєвих проблемах, міжособистісних конфліктів, вміло використовуючи технології, методи і засоби педагогічної бібліотерапії в навчально-виховному процесі школи.

Реалізація окреслених цілей реалізовується через ряд функцій, які виконує педагогічна бібліотерапія, а саме: оздоровча, виховна, психологічна, естетична. Вони ґрунтуються на особистісному підході до дитини або типологічної групи учнів з урахуванням специфіки жанрів літератури, тематики навчального заняття, змісту і часу занять (ранок, обід, вечір, весна, літо, осінь, зима), психологічного (психічного) стану та творчих інтересів дитини.

Оздоровчі функції сконцентровані на розвитку фізичних якостей учнів і зміцненні (збереженні) їхнього здоров'я; формуванні здорового способу життя; усвідомленні правильного та здорового харчування; дотриманні особистої гігієни, статевий грамотності; профілактиці шкідливих звичок; активному способі життя; педагогічній підтримці дітей-інвалідів і дітей «груп ризику».

Виховна функція спрямована на розкриття творчого потенціалу кожної дитини; здатність бачити та розуміти навколишній світ, усвідомлювати свою роль і призначення у житті; вирішення ключових проблем самовизначення особистості в контексті входження України до європейського інтелектуального інтеграційного простору; формування в дітей почуття власної гідності, постійного прагнення до духовної досконалості тощо.

Психологічна функція спрямована на розвиток унікальності індивідуума; формування готовності до самостійного дорослого життя; врахування рушійних сил психічного розвитку молодшого школяра; становлення окремих психічних процесів (пізнавальних, емоційних, вольових) і характеристики вікових особливостей молодшого школяра у системі суспільних відносин.

Естетична функція полягає у розумінні і сприйнятті явищ дійсності і культури крізь призму прекрасного і потворного, трагічного і комічного; формуванні естетичної свідомості; стимулюванні до катарсису духовно-чуттєвої сфери; формуванні вмінь і навичок творити красу у навколишній дійсності, жити за законами духовності і мистецтва.

Таким чином, педагогічна бібліотерапія виконує роль психолого-педагогічної реабілітації та підтримки. Це додаткова (окрема) терапевтична технологія в навчально-виховному процесі освітнього закладу, яка характеризується системою педагогічних заходів, спрямованих на відновлення частково втрачених або ослаблених властивостей і функцій організму з метою максимально повного розвитку її індивідуальних можливостей, оволодіння системою знань, умінь вибирати цільові та значеннєві установки для своїх дій і вчинків, адаптації до розвитку світу.

Успіх педагогічно-бібліотерапевтичного процесу суттєво залежить від підготовки до нього. Вважаємо за доцільне вивести методику педагогічної бібліотерапії в контексті освітньої парадигми, яка має кілька етапів:

I. Підготовка вчителя. Складання програми роботи, підбір літератури і літературних жанрів за потребами кожного учня і конкретної типологічної групи учнів. Виокремлення основних книг за жанрами, складання анотацій та рецензій. Складання орієнтованого плану заходів.

II. Складання анкети для діагностики читацьких вподобань учнів. Під час розмови з учнем вчитель ставить йому кілька питань, наприклад: «Яку роль книга відіграє у твоєму житті?», «Якому літературному жанру надаєш перевагу?», «Який твій улюблений письменник?», «Чи є в тебе улюблена книжка? Хто її автор? Яка назва?», «Яка книга і чому справила на тебе найбільше враження?», «Персонажі яких книг найбільше схожі на тебе?», «Яку книгу хочеш прочитати?», «Опиши свого улюбленого головного героя» тощо.

III. Складання списку необхідної літератури. Визначаються конкретні літературні жанри, тексти, коректується добір книг.

Перед початком роботи з учнями майбутнім педагогам варто ґрунтовно продумати, які з основних технік можуть дати найкращі терапевтичні результати.

Індивідуальне читання тексту, книги. Учень перед читанням отримує інструкцію: що із запропонованого списку вимагає його особливої уваги, що може бути опущене, що з прочитаного необхідно порівняти із своїм досвідом, що потрібно негайно перевірити на практиці. Після того, як учень прочитає книгу, проводиться бесіда: «Що особливо цікавого дізнався?», «Яку користь з цього отримав?», «Що викликало сумнів, побоювання?», «Що залишилося неясним?», «Як ставишся до персонажів?».

Групове читання. Читання тексту об'єднаною групою осіб або обраним лідером групи. Форми роботи: бібліотечні уроки; літературні вікторини; театралізовані бібліотечні свята; літературні вечори; гуртки гучного і виразного читання; театр книги тощо.

Читання або прослухування терапевтичних текстів із використанням інших засобів естетотерапії (арома-, музико-, лялько-, пісочна терапія тощо).

Обговорення літератури і літературних жанрів.

Написання листа (епістолярна терапія). Форми роботи: лист до уявного (реального) друга; лист до батьків; лист самому собі (до свого кращого «Я», до свого поганого «Я»); лист до себе в майбутнє чи в минуле; лист до улюбленого героя (літературного, історичного, кумира); лист до залежності.

«Живий театр». Спосіб роботи з методикою театралізації, який полягає в тому, що учасник стає кимось іншим, ніж насправді. Він не прикидається і це тягне за собою всі наслідки «бути кимось іншим», дає змогу бути в ролі сліпого, хворого або нещасного, а також у ролі явищ (бурі, дощу, заметілі) та емоцій (радість, ненависть, злість). Найпростішим варіантом «бути в ролі» є розмова, коли учень ідентифікується з героєм, про якого говорить.

У терапевтичному процесі можуть брати участь всі учасники освітнього простору (педагогічний колектив, психолог, бібліотекар, батьки). Варто враховувати, що здійснювати його потрібно тільки на засадах особистісно-зорієнтованого підходу.

Ефективність педагогічно-бібліотерапевтичного процесу значною мірою залежить від тісної співпраці з батьками учнів. Бажано, щоб спочатку батьки пройшли певний терапевтичний курс, а потім вдома, за рекомендаціями, продовжували педагогічний бібліотерапевтичний процес вчителя. Це допоможе дітям підтримати віру у свої можливості та в себе.

До альтернативних засобів педагогічної бібліотерапії відносять: друковані, електронні та змішані (інтерактивні) джерела інформації. До друкованих засобів традиційно відносять підручник, книгу, журнал, газету, буклет. На сьогодні у пошуках способів залучення читачів і автори, і видавці, і книготорговці постійно винаходять нові форми. Їх можна розділити на дві групи: багатотиражні і «хенд-мейд» книги. Багатотиражні книги зумовлюються стандартним вимогам на відміну від іншої форми «хенд-мейд».

Для роботи з молодшими школярами майбутній педагог повинен підбирати книгу не лише за її інформативною наповненістю, а й за естетичним виглядом. Книга має бути ілюстрованою, містити різні додаткові завдання тощо. Це можуть бути книги з текстом, незвичними конструкціями, вирізаними героями, бо вони мотивують дітей бути зацікавленими у пізнавальній діяльності і відчувати себе частиною процесу. У терапевтичній роботі можна використати техніку написання або створення книги за власним смаком. Під час створення цієї книги відбувається процес «граючись навчаюся читаю».

Інші недруковані книги є своєрідною «конвергенцією», коли вони супроводжуються мультимедійним матеріалом. Це може бути й аудіо- і відеозаписи, прикладені до видання, додаткові можливості у вигляді надання книги в різних електронних форматах. Інтерактивні додатки книги більш цікавими для сучасних дітей, оскільки в них оригінальний виклад тексту, можливість змінювати дії персонажів, є можливість завершити історію своїми міркуваннями. Процес поширення інтерактивності підручників лише починається, тому завдання майбутнього вчителя – бути готовим до роботи з такими виданнями і додатками на електронних пристроях, удосконалювати постійно свої професійні здібності і вивчати нові тенденції світового розвитку.

Підготовка майбутніх вчителів початкової ланки освіти до реалізації формування ключових компетентностей учнів засобами педагогічної бібліотерапії є системою організаційних і педагогічних заходів, які забезпечують майбутньому педагогу професійну спрямованість знань, умінь та навичок на основі компетентнісного навчання. Вона є одним із

сучасних напрямів професійно-педагогічної підготовки майбутніх вчителів початкової школи, в процесі якої студенти мотивуються до використання естетично-терапевтичних технологій з учнями в навчально-виховному процесі [4].

Таким чином, аналіз наукової літератури дав можливість теоретично обґрунтувати підготовку майбутніх учителів початкової ланки освіти до формування ключових компетентностей молодших школярів засобами педагогічної бібліотерапії.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у створенні структурно-функціональної моделі підготовки майбутнього вчителя початкової школи до використання засобів педагогічної бібліотерапії у професійній діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вертік Ж. Еволюція бібліотерапії як складової бібліотекознавства/ Ж. Вертік. Наукові праці Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського. – 2011. – Вип. 29. – С. 202–209.
2. Ногачевська І. О. Потенціал бібліотерапії у психотерапевтичній допомозі молоді / І. О. Ногачевська // Збірник наукових праць РДГУ. – 2014. – Вип. 3. – С. 115–117.
3. Огар Е. Дитяча книга як об'єкт сучасної науки і критики / Е. Огар // Вісник Дніпропетровського національного університету. – 2006. – Вип. 1. – С. 344–348.
4. Федій О. А. Естетотерапевтичний підхід до самовиховання майбутніх педагогів у процесі фахової підготовки / О. А. Федій. – Умань: УДПУ імені Павла Тичини, 2007. – С. 59–67.

REFERENCES

1. Vertik Zh. Evoljutsia biblioterapiji jak skladovoji bibliotekoznavstva [Evolution of bibliotherapy as a component of librarianship]. Naukovi pratsi Natsionalnoji biblioteki Ukrainy im. V. I. Vernadskogo, 2011, vol. 29, pp. 202–209.
2. Nohachevska I. O. Potentsial biblioterapiji u psykhoterapevtychnij dopomozi molodi. Zbirnyk naukovykh prats PDHU, 2014, vol. 3, pp. 115–117.
3. Ogar E. Dityacha kniga jak objekt suchasnoji nauky i kritiky [Childrens book as an object of modern science and criticism]. Visnik Dnipropetrovskogo natsionalnoho. univtrsytetu, 2006, vol. 1, pp. 344–348/
4. Fedij O. A. Estetoterapevtichnij pidkhid do samovikhovannia majbutnikh pedagogiv u protsesi fakhovoji pidhotovky [Estetotherapeutic approach to the self-education of future teachers in the process of professional training]. Uman, UDPU imeni Pavla Tichiny, 2007, pp. 59–67.

Стаття надійшла в редакцію 01.06.2018 р